
Eduardo Sanz y Escartín eta «anarkismo intelektuala»

Nietzscheren harreraren inguruan

IÑAKI IRIARTE LOPEZ

*h*istorian zehar anitz eta anitz dira behin batean ospea eta garaikideen errekonozimendua lortu zutenak eta ondoren, urteen eraginez, erabateko ahazmenean erori zirenak. Horixe da, preseski, Eduardo Sanz y Escartín-en kasua. Gaur gutxi izanen dira dakitenak nafar honek erdaraz agertu zen Nietzscheri buruzko lehen saioa idatzi zuela 1898an, hots, filosofo alemana oraindik bizirik zegoenean. Bitxia bada ere, Euskal Herriko unibertsitate publikoetan, soziologia ikasketak irakasten badira ere, ia ez dago bere garaian hain famatua izan zen soziologo honen libururik —eta Nafarroakoan batere ez. Bere aldetik, Lur Entziklopediak ez dio aipamenik egiten. Artikulu hau irakurri eta gero baten batek pentsa lezake egile honi buruzko gaurko ezezagumena guztiz merezia dela. Baliteke. Nietzschek berak iradokitzen zuen eran, dedikatuko bagina gogoraterat mendeetan zehar pasatu diren autore guziak, ez genuke inoiz astirik izanen gure ideia propioak garatzeko. Edozein delarik, eta behinik behin «Jainkoaren heriotzaren» filosofoaren harrera zerbait gehiago ezagutzeko, mereziko du nonbait zer edo zer jakitea Sanz y Escartínen gainean.

► **Iñaki Iriarte Lopez** EHUko Gizarte eta Komunikazio Zientzien Fakultateko irakaslea da.

Bizitza eta obra

1923 arte, Eduardo Sanz y Escartínek ibilbide txundigarria izan zuen. Iruñean jaioa 1855ean; bigarren mailako irakaskuntza Uztaritzen egin zuen, non frantsesa ikasi zuen. Gaztaroaz, urte batzuk dedikatu zituen Hego Amerikatik ibiltzerat, eta abenturaz. Espainiarat itzulia, 1876an, Filosofia eta Letrak eta Zuzenbidea estudiatu zituen Zaragozako Unibertsitatean. Gainera, ingelesa eta italiara ikasi zituen. 1882an doktoratu zen Filosofia eta Letretan Madrilgo Unibertsitate Zentralean. Ordurako argitaratu zuen bere lehenbiziko liburua: *Ensayo crítico sobre el Imperio de Carlomagno*, 1879an, hain zuzen. Alderdi kontserbadoreko kidea, Eduardo Datoren korrontean kokatu zen. Horri esker kontuzko postu politikoak bete zituen, bertzeak bertze Valentzia, Madril zein Bartzelonako gobernadore zibilarera. Horrez gain, *Instituto de Reformas Sociales*-eko presidentea izan zen, Zientzia Moral eta Politikoen Akademiako betiko idazkaria, Nazioarteko Soziologia Institutuko presidentea, Espainiako Bankuaren gobernadorea eta 1921eko martxo eta iraila bitartean Lan ministroa. Hori den hori gutxi balitz, 1903 eta 1923 artean senatore izan zen aipatutako Zientzia Moral eta Politikoen Akademiaren ordezkartzan. Primo de Riveraren kolpearekin, gure egileak politika utzi zuen. Halaber Sanz y Escartínek Lizarragako Konde titulua zeukan. Azkenik Donostian hil zen 1939ko maiatzaren 28an.

Bere ekoizpen intelektualari dagokionez, Sanz y Escartínek karrikaratu zituen hainbat liburu, garaian izen ona eta ospe aski erdietsi zutenak. Garrantzitsuenen artean aipa litezke honako hauek: *La cuestión económica*¹, *El Estado y la Reforma social*², *El individuo y la Reforma social*³ (hiru titulu hauek trilogia bat osatzen dute, bere obrarik nabarmenena), *Las asociaciones obreras y el catolicismo*⁴ eta *La educación moral*⁵. Haietarik bat, *El individuo y la Reforma social* izeneko hain zuzen, Auguste Dietrich-ek isuri zuen frantseserat, zabalkunde aski lortuz. Horra, banaturik izan zen Frantziako Lizeoetan⁶. Halaber, aipatzekoa da bertze liburutxo bat, *Algunas indicaciones acerca de la doctrina evo-*

*lucionista y su aplicación en las ciencias morales y políticas*⁷, zeinetan ikertzen zuen Darwinen eboluzionismoa. Horretan, eta bitxia bada ere, eusten zion teoria hau guztiz bateragarria zela erlijio katolikoarekin.

Sanz y Escartín «los Eclécticos» izeneko korronte filosofikoan kokatzen zen, Martín Mateos, Armesto eta García Ruiz bezalako egileekin. Eklektizismoak Frantzia zeukan sorrera eta funtsean XVIII. mendeko «sensualismoaren» (Locke, Condillac, etab.) aurkako erantzuna zen. Victor Cousin-ek fundatua, eklektizismoa iritsi zen izaterat Frantziako zein Espainiako filosofia ofiziala XIX. mendeko azken hamarkadetan, eta funtsean psikologian interesatutako positibismo moderatu bati eusten zion. XX. mendeak aitzina egin ahala desegin zen, jarraitzaile gehienak razionalismorat pasatuz.

Sanz y Escartínen aburu filosofiko eta politikoak

Nietzscheri buruzko liburuxkan sartu aitzin, argigarria izan daiteke zer edo zer jakitea gure egilearen koordinatu politiko zein filosofikoez. Bere militantzia kontserbadorea goiti-beheiti, Sanz y Escartín hagitz kezkatua zegoen klase langileen lazeria gorriaz. Kontzientzia txarra kontu hutsa litzateke, menturaz, baina egia da kezka hau konstantea dela bere pentsaera soziologikoan.

Marxen obra ezagutzen bazuen ere, Sanz y Escartínek jotzen zuen gizarte modernoaren arazo sozialen muina ez zetzala egitura ekonomikozko faktoreetan (errate baterako, etekin beherakorren legean, edo kapitala kontzentratzeko goranzko joeran) baizik eta faktore espirtualetan. Horra, *El individuo y la Reforma social* izeneko liburuan zioen eran:

Sin negar los sufrimientos de la pobreza, sería vano desconocer que nuestros males, antes son de índole moral que de carácter material, que son nuestras pasiones, nuestros desmedidos anhelos, nuestra carencia de firmes convicciones, el extravío de nuestros entendimientos y de nuestros corazones, lo que conturba y amarga nuestro espíritu.⁸

Ezaguna denez, pasioen papera gizarte arazo gisa oso elementu tipikoa da pentsaera kontserbadorean, gutienez Hobbesengandik; eta gero ikusiko dugun moduan pasioek parte hartuko dute ere Nietzscheren auzian. Bertzalde, Sanz y Escartínen aburuz, gizarte modernoek nozitzen zuten endekatze espiritualaren zioetako bat gehiegizko indibidualismoa zen. Bere ikuspuntutik, gizaki modernoek soilik pentsatzen zuten euren buruan, euren probetxuan, legetzat hartzen zuten euren desio eta nahien betetasuna, sistematikoki baztertuz interes orokorraren defentsa.

Ildo beretik, Sanz y Escartínek gogorki kritikatzten zuen klase jabedunen bilakaera erlijioso eta morala. Behin batean, Antzinako erregimenean, klase horiek behardunen babesle gisa funtzionatu zuten, miseria eta goseteak arinduz. Baina, garaiko jabedunek bertan behera utziak zituzten betebeharrak sozial horiek eta dedikatzen ziren langileak gupidarik gabe ustiatzerat. Jarrera egoista honek bultzatuta, pobrezian jaurtikita, etsita, klase langileak urruntzen ziren bertute kristaueetatik. Pixkanaka-pixkanaka erlijioa abandonatzen zuten eta horrekin batera hasten ziren ez konformatzen euren egoerarekin. Legeari errespetua galtzen zioten eta gizartearen aurkako ideiak hartzen zituzten. Baina, Sanz y Escartínentzat, guztiz erridikulua zen ugazabak aitz protestatzea honen kontra. Zeren eta azken finean eurek ziren egoera honen arduradun nagusiak. Puntu honetaz gure egileak ez zuen erreparorik eduki hitzez hitz honakoa idazteko: «anarkismoa plazera helburu nagusitzat duen estatu sozial baten fruitu legitimoa da»⁹.

Marxek bere *Kapitala*-ren lehen liburuan egiten duenaren antzera, Sanz y Escartínen erreforma sozialaren gaineko trilogiak barne hartzen ditu adibide aitz langileen bizi-baldintza gordinez. Bere xedea da ukatzea *laissez faire* delakoaren doktrina ekonomikoak, eta batzuetan arras iritzi gogorak adierazten ditu. Horra, aztertzen duenean haurren esplotazioa Europako zein Amerikako fabriketan, Fielden sozialista iraultzailearen zita bat bereganatzen du praktika honen kontra: «Los beneficios del capital se compran con la vida de la niñez; nuestra prosperidad industrial está fundada sobre el infanticidio»¹⁰.

Are gehiago, Lizarragako Kondearen aburuz, garaiko sistema politiko-ekonomikoa abiatzen zen onartu ezinezko falazia batetik. Alde batetik, zioen askatasuna zela abiabururik garrantzitsuena, bizitza sozial zein politikoa-ren ardatza. Baina hori teoria hutsa zen, zeren gero maiz aski klase langileek zuten askatasun bakarra «gosez hiltzeko askatasuna» baitzen¹¹.

Itxuraz, adierazpen hauek nahiko harrigarriak irudi dezakete, batik bat aintzat harturik kontserbakor bategandik datozela. Era beretsuan, Sanz y Escartínek ez zuen inongo erreparorik kolokan paratzeko aberastasunaren jatorria, gutxienez kasu batzuetan, erranez moralik gabekoa eta zuzengabea zela. Honi doakionez hagitz argigarria da *Las asociaciones obreras y el catolicismo* izeneko liburua n egiten duen hurrengo hausnarketa:

(...) nunca, como hoy, se había fundado el negocio en el engaño; nunca, como hoy, se había considerado lícito abusar de la debilidad y de la ignorancia; nunca, desde la caída del Imperio romano, el trabajo manual se había visto en mayor dependencia, en más triste inseguridad.¹²

Zita hauek pentsarazi diezagukete Sanz y Escartínek begikotasunen bat sentitzen zuela sozialismoarekiko. Baina ez da inolaz ere hala. Are gutxiago. Gure kondeak irmoki egiten zien uko grebei zein klase sindikatuen ekintzei. Bere ikuspegitik doktrina sozialisten garaipenak, arazo sozialak ez konpontzeaz gain, ekarriko luke pobrezia eta menpetasun gehiago. Izan ere, uste zuen sozialismoak irudikatzen zuela indibidualismo modernoaren inbertsio bat: egoismoaren ordezkolektibismo purua ezartzen zuen. Eta azken hau indibidualismoa bezain kaltegarria zen. Edo are gehiago, zeren praktikan horrekin batera baitzetozen autoritate, erlijio eta aztura onekiko erdeinua. Aipatu berri dugun testuan dioen moduan:

El ahorro, la sobriedad, la resignación, el respeto a la ley, la obediencia a las autoridades constituidas, lejos de ser para el socialismo virtudes, son verdaderos defectos.¹³

Baina, sozialismoa kritikatzeko bazuen ere, Lizarragako Kondeak are gogorrago gaitzesten zituen ideia anarkistak.

Hauexek irudikatzen zuten perbertsiorik perbertsioa, eromenik eromena, gaixotasunik gaixotasuna. Hitzez hitz:

El anarquismo es (...) una protesta insensata contra toda organización social, contra toda autoridad moral o material, contra toda regla que no sea la pasión o el deseo; es la negación de todo orden, un estado verdaderamente morboso, sintomático de graves dolencias en la actual constitución de las sociedades.¹⁴

Izan ere kontsideratzen zuten anarkismoa azken muturreraino eramano indibidualismo modemoaren agerpena zela. Ez jainkorik, ez legerik, ez moralik. Hori bera zen akraten leloa. Deusek oztopa ez zezala desio egoisten betetasuna. Anarkistak eta burges hedonistak bereizten zituen partikularitate bakarra jabetza kontua zen. Burgesentzat eskubide sakratua zen bizkitartean, anarkistek —agian, koherentziarik gabe— errefusatzen zuten, erranez gizabanakoen askatasunaren aurka zihoala. Gure egilearentzat, hedonismo burgesa eta anarkismoaren arteko hurbiltasun hau ez zen batere kasuala. Nola edo hala islatzen zuten zein zen mundu modernoaren arazo ororen iturburua: zentzu erlijiosoaren galera.

Hau errana, konprenituko da Sanz y Escartínek pentsatzea arazo sozialen konponbidea etorri behar zuela erlijioaren berreskurapenetik. Honi dagokionez, nabarmena da Leon XIII.aren *Rerum Novarum* izeneko entziklikaren ukalondoa bere pentsamenduan. Ezaguna denez, 1891ko entziklika honek «katolizismo sozialaren» oinarriak paratu zituen. Laburki errana, bertan proposatzen zen langileen lan baldintzen hobekuntza kapitalismoaren humanizazioa erdiesteko asmoz. Alta, jotzen zen jabetza pribatua guztiz legitimoa zela eta, zentzu honetan, gogorki kondenatzen ziren hura ezabatzeko saiakerak. Sanz y Escartínen hurbiltasuna *Rerum Novarum*-ekiko argi eta garbi geratzen da «entziklika miresgarriari» egindako zita ugarietan. Halaber, gure egileak maiz aski zitaten ditu Leon Harmel (*Manual de una corporación cristiana* liburuaren autorea) eta Leroy Beaulieu (*El colectivismo* liburuarena) bezalako egile katolikoak.

Edozein delarik, Lizarragako Kondearen kapitalismoaren onarpen orokorra zalantzarik gabekoa da. Gainera, sis-

tema ekonomiko hau zuriztatzeko erabiliko dituen argumentuak aski tolesgabeak dira. Hain zuzen, Louis-Adolphe Thiers-ek erabili zituenak, gero Marxek *Kapitalean* eridikulizatuak¹⁵. Horren adibidea litzateke hurrengo parafoa:

He aquí dos hombres que producen una cantidad igual de valores: uno de ellos, falto de virtud y de previsión, consume todos los suyos sin moderarse en nada, mientras el otro conserva la mayor parte y forma una reserva que le permite, o les permite a otros, por la baratura del interés, acometer nuevos trabajos, crear nuevas riquezas, aliviar nuevas necesidades.¹⁶

ekoizpen-harreman modernoaren pare, Lizarragako Kondeak eredutzat hartzen zituen Erdi Aroko kristautasunaren gizarte harreman harmoniatsuak. Garai hartan, zuzentasuna eta elkartasuna ziren nagusi. Klaseek elkarri laguntzen zioten. 1894ko *Las asociaciones obreras y el catolicismo* izeneko mintzaldiak, hain zuzen, ardatzat hartzen ditu berekoikeria modernoa eta zabaltasun tradizionalaren arteko diferentziak:

(...) el contraste que ofrecen la inestabilidad [sic], el egoísmo, el aislamiento moral y material, caracteres propios de la sociedad presente, con el reposo del espíritu, la fraternidad cristiana, la fuerte y fecunda organización de las clases sociales en el largo período de la Edad Media.¹⁷

Nola ekin modernitatearen arazo sozialei? Nola saihestu sozialismoak eta bereziki anarkismoak segitzea aitzinatzeko klase langileen artean? Nola hobetu hauen bizi baldintzak? Sanz y Escartín-en ustetan ezinbertzekoa zen erreforma sakon bati ekitea. Honetarako beharrezkoa litzateke Estatuaren parte-hartzea, zeren hauxe baitzen agenterik boteretsuenetakoa. Beraz, Estatuaren arduraren litzateke gortuz sozialaren talderik ahulenei laguntzea, gehiegikeriak sor ez daitezen. Halaber, bermatuko litzateke oinarriko elikagaien prezioa eta soldaten urratsa. Legeak ere aldatu beharko litzateke lan baldintzak ziurragoak eta osasuntsuagoak izan zitezkeen. Hori bai, ekimen oro mugaturik egon beharko litzateke jabetza eskubideaz eta askatasun indibidualaz, bi faktore hauexek funtsezkoak baitira guztien

onerako¹⁸. Puntu honetan, uste du Espainiak jarraitu beharko liekeela Suitzan, Erresuma Batuan eta Frantzian urte horietan onartutako lege sozialei. Hauexek ziren eredu bat klaseen arteko elkarbizitzarako. Bertzalde, legezko neurri hauek osatuz, Lizarragako Kondeak planteatzen zuen korporazio mistoen eraketa, langileak zein ugazabak barne hartzen zituztenak. Horri esker, beratzen ahalko lituzkete bat bederaren interesak.

Halaber, eta kontserbakorregan tipikoa izaten ohi den moduan, Sanz y Escartínek pentsatzen zuen onegintzak joka zezakeela ere paper garrantzitsu bat arazo sozialen konponketan. Preseski, puntu honetaz egiten dituen hausnarketek oso ongi islatzen dute bere pentsaeraren «doinua». Karitatea, dio *El individuo y la Reforma social* izeneko liburuan, bertute net laudagarria da, bereziki garrantzitsua kristauen artean. Horra, Foucault-en erara analizatzeko gonbidatzen duen lerroarte batean irakur dezakegu:

Hospitales, hospicios, casas de corrección y de asilo para la niñez, escuelas de niños y de adultos, patronato de presos y excarcelados, refectorios económicos, obras de redención de la mujer caída, viviendas salubres, bibliotecas gratuitas, baños jardines, lo que conforta el cuerpo y lo que ennoblece el espíritu, ¡qué amplia y fecunda esfera para la acción benéfica e inspirada por la caridad!¹⁹

Halarik ere, Sanz y Escartínek gehitzen du gizarteak tentu handiz usatu beharko lituzkeela onegintzako erakundeak, «gaitz eta bizio iturburu»²⁰ bihur ez daitezen. Izan ere, jarraitzen du, eskekotasunaren gibeletik «pikareska» ezkutatzen da maiz. Hemen aipatzen ditu pasadizo eta istorio anitz, zeintzuetan eskaleak alfer, gaizkile eta gezurontzi bezala agertzen diren.

Bertzalde, gure egileak azpimarratzen du aipatutako neurri eta politika guziak ezdeusak izanen direla funtsatzen ez badira ezinbertzeko kristianizazio prozesu batean. Erreforma sozialak behar du birmoralizazio bat, eta hau nahi eta nahi ez oinarritu beharko da erlijioan. Honi dagokionez, interesgarria da ohartzea nola erlijio faltak eta moralik ezak denbora berean gizarte kapitalistaren arazoan

kausa eta ondorio bezala funtzionatzen duten. Hau da, alde batetik, hedonistak gara, erlijioa eta morala baztertu ditugulakotz, baina batera erlijioa eta morala baztertu ditugu hedonismoan erori garelako. Edozein delarik, erlijioak lortu beharko du ugazabak zuzentasunez jokatzeko langileekin eta hauek konformatzea nahi eta nahi ez sufrimendua eta aberastasun desberdintasuna barne hartzen dituen existentziarekin. Erlijioa, beraz, erabat funtsezkoa izanen da. Erlijiorik gabeko gizakiak bere desioak oren gainetik paratzen ditu, ez du mugarik onartzen. Ez zaio axola legeak haustea eta hurkoa ustiatzea. Testualki dioen gisan, erlijioa da «el único puerto de salvación contra los embates de la revolución social y de la anarquía»²¹.

Atal hau finitzeko erratea Lizarragako Kondeak azpimarratzen zuela afera eta arazo hauek solbatu behar zirela ahalbait lehen. Ez zegoen geroratzetik edo indar hutsaren bidez konpontzerik. Premiazkoa zen erantzun bat ematea, hortik baitzen zintzilik mendebaldeko zibilizazio kristauren patua.

El reinado de la moral, o la barbarie: he aquí los términos entre los que debe optar la sociedad presente.²²

Nietzsche eta anarkismo intelektual

Eduardo Sanz y Escartín-en aburu politikoak ikusi eta gero, sumatuko da mesfidantzaz eta beldurrez ikusten zituena Nietzscheren ideiak. Bere *Federico Nietzsche y el anarquismo intelectual* izeneko liburuxkaren 53 orrialdeek helburutzat dute hain zuzen kritikatzeko eta aurreikusteko filosofo alemanaren ikuspuntuak.

Gure egileak ezagutzen zuen Nietzscheren obra ingelesezko, frantsesezko eta italierazko itzulpenen bitartez. Röcken-go pentsalariaren ideiak antzemateko erabili zuen iturri nagusia Henri Lichtenberger nietzschetar frantsesak a rgitaratutako *F. Nietzsche. Aphorismes et Fragments choisis*²³ izeneko aforismo bilduma izan zen. Liburu honek zabal-kunde handia izan zuen Espainian, eta biltzen zituen *Aurora, Ecce Homo, Zarathustra, Humano, demasiado humano, El*

Anticristo, El Crepúsculo de los ídolos eta *La gaya ciencia* izeneko liburuetakoa pasarte batzuk.

Formalki Sanz y Escartín entseguak bi parte zituen. Hasteko, eta teorian, azaltzen zituen Nietzscheren ideiak, bigarren partean zehar bere eragina ikertzeko. Alta, aitor-tu behar da nafar soziologoak ez zuela oso sistematikoki osatu idazkia, eta praktikan alemanaren filosofiaren azalpena josita dago bere ustezko izaera kaltegarri eta disolbagarri buruzko iruzkinez. Honi dagokionez, oso erranguratsua dira liburu skaren izaera ulertzeko testuaren has-tetsuetan egileak botatako honako hitz hauek:

Síntoma triste y significativo de la corriente de descomposición que invade el organismo social contemporáneo, alterando sus más nobles actividades, es la aparición y, más aún, el éxito que obtienen obras de la índole de las que tienen por autor ese genio extraviado que se llama Federico Nietzsche.²⁴

Aipatu dudan moduan, Sanz y Escartín bereziki kezkatua zegoen gizartearen egoeraz. Zentzu honetan erratea dago bere ikuspuntua ia beti soziologo batena dela. Hori, Nietzscheren kasuan gehien axolatzen zaion puntua filosofo honek eduki dezakeen eragin kaltegarria da. Berarentzat Zaratustraren egilea izanen da gizarte gaixotasun batzuen ordezkaria, arazo sozialen seinalea.

Arduraten gaituen entsegu irakurtzerakoan, seguraski harririk gaituen lehenbiziko puntua bere titulua izanen da: «Nietzsche y el anarquismo intelectual». Izan ere, Lizarragako Kondeak uste du filosofo alemana anarkista bat dela, edo *The Quaterly Review* izeneko aldizkaritik hartutako esaldi bat erabiliz testualki dioen eran, «un símbolo de la subversión y de la anarquía en el orden intelectual y en el orden moral»²⁵.

Egia da nafar egileak jakin badakiela Nietzscheren «anarkismo aristokratiko»²⁶ hura ez dela xeheki mintzatuz Kropotkin edo Gravena. Bata nola bertzea gaitzesgarriak ziren, baina azkenek asmo demokratikoa eta bihozbera defendatzen zuten bizkitartean —gizaki-ikuskeran tolesgabea eta jarduera politikoa bortitza izan arren—, egile alemanak ordezkatzeko anarkismoa anitzez periloso-

goa zen. Batik bat aintzat hartuta propaganda egiteko ez zuela jotzen biolentziarat, zeren eta horrela ez zuen eragiten anarkismo bortitzak sortutako nazka.

Zer dago Nietzscheren obran horren arriskutsua izateko? Sanz y Escartínen arabera, gizarte modernoan individualismoa, baina azken muturreraino eramana. Hau da, Nietzscheren filosofiaren muina pasio guziak betetzea litzateke, jaramonik egin gabe moralari, erlijioari edo hurkoarekiko errespetuari. Erabateko egoismoa, beraz.

(...) los héroes de Nietzsche son esos hombres que han sacrificado con épica indiferencia a sus designios, a sus placeres y a sus ambiciones, la paz, la vida y el honor de los demás hombres.²⁷

Nafarraren ustez, Röckengo filosofoarentzat indarra zen ordena sozialerako oinarri bakarra. Eta botere hutsa lege bakarra, naturak, moralak eta zuzenbideak emandako eskubideak ezabatuz. Gizabanakoak ez zuen zertan izan mugarik. Azkarra bazen, bere borondatea ahulen eskubideen gain zegoen. Beroiek sortu behar zuen bere kode moralak, bere onura hutsean pentsatuz, inongo kasurik egin gabe artaldeari ezarritako «moralina» xalo horri. Arau bakarra gizabanako burukoia ren plazerra litzateke Nietzscherentzat.

Todas las pasiones antisociales, todos los extravíos de la sensualidad, todas las iniquidades del poder y de la mala fe, hallan su justificación, más aún, su glorificación en los libros de Nietzsche. Ellos serán, quizá muy pronto, La Biblia del ateísmo, de la rebelión y del crimen.²⁸

Erran dudan moduan, Nietzscheren gaineko ulerkuntza anarkista honek harrigarri irudi dezake, baina azpimarratu behar da garaian aski arrunta zela. Egile alemanaren obran Ernst Nolte adituaren erranetan²⁹, bere liburuek oihartzun eskerga izan zuten elkarte anarkista batzuetan, erateko Brahm-goan eta *Freie Bühne* haren aldizkari ospetsuan. Espainiari dagokionez, lehen nietzschezaleetariko batek, Azorínek, dio bere garaikide gehienontzat Nietzsche anarkista bat zela. Halaber, Pío Barojaren *Aurora roja* izeneko eleberriak erakusten du nola mende hasierako giro anarkistetan Nietzscheren eragina hagitz nabarmena zen.

Gainera, han ikusten dugun Nietzscheri buruzko anarkisten ikuskerak zerikusi handia du Sanz y Escartínen irakurketarekin³⁰. Are gehiago, antza ulerkuntza anarkista honek aski iraun zuen. Horra, noiz eta 1930ean, anarkista garrantzitsu batek, Emma Goldmanek, idazten zuen bere autobiografian (*Living my Life*): «Nietzsche era un anarquista y todos los verdaderos anarquistas eran unos aristócratas»³¹.

Nietzscheren ustezko anarkismoa nahiko interesgarria da aintzat hartuz bertze giro ezkertiar batzuetan leporatzen ziotela «kapitalismoaren filosofo soziala»³² izatea. Izatez, «darwinismo soziala» delakoaren aldeko batzuegan aski eragin sakona izan zuen. Sanz y Escartínek berak anbigotasunez ikusten du Nietzscheren obra. Alde batetik filosofo anarkista bat da, ikusi berri dugunez, baina aldi berean, eta «individualismo aristocrático intransigente»³³ bat babesten duen heinean, baiesten du aldarrikatzen duela «la tiranía de los fuertes»³⁴. Maiz ematen du gure egilea guztiz txundituta dagoela Nietzscheren ideien aitzinean, ez dakiela nola izendatu, nola kalifikatu horren nardagarriak eta eskandalagarriak iruditzen zaizkion teoria horiek.

Alta, paradoxikoki, Eduardo Sanz y Escartínek ez du ezkututzen «Naumburgetako ero triste»³⁵ horrekiko sentitzen duen mirespena. Liburuxkan zehar, behin eta berriro mintzatzen da Nietzscheren azkartasunaz. Horra, gorai-patzen du bere «fantasía genial, próxima a los linderos de la locura»³⁶, «el vigor de razonamiento»³⁷, «la lógica inflexible con que se hallan enlazadas con el principio satánico, con el *non serviam* que les sirve de base»³⁸, etb. Laburki errana, alemandarraren «eztabaidatu ezinezko talentua»³⁹. Nola edo hala, ematen du Sanz y Escartínek konpontzen duela Nietzschek eragiten dion izua gupidaren bidez: hondarrean, «antikristo» hori buru-gaixoa da. Honi doakionez, berriro ere argigarria izanen da testurat jotzea:

La lectura de Nietzsche inspira el sentimiento de honda tristeza que imprime en nuestra alma la contemplación de una juventud ceñida de flores, iluminada por sonrisas y al propio tiempo irrevocablemente herida de muerte.⁴⁰

Seguraski gaixorik ez zegoen etsai batek ez zuen jasoko konpasio hori, ezta errekonozimendu hori ere. Erdeinu hutsa, agian grimea, jasoko zuen. Hemen, berriz, Nietzsche eromenak balio du bere liburuen mezua indargabetzeko. Munstro horrek dagoeneko hartu du merezitako punimendua, nozitzen ari da dagokion penitentzia eroetxean. Horri esker, posible da erantzutea gupidaz bere biraoui: «(...) tristísimo fenómeno de patología mental, cuyas obras debieran figurar en los archivos de psiquiatría»⁴¹.

Erran liteke Nietzsche ero hori artifizio literario bat dela laburtzen ari garen liburuxkan. Lehen mailako papera jokutzen duen artifizio bat, hain zuzen. Zeren irudi horren bidez, filosofoak aldarrikatutako Jainkoaren heriotzak sortutako tentsioa, nafarra ren kontzientzia onean, kausitzen baitu konponketa lasaigarri bat. Horrexegatik, preseski, entsegua aipamen biografikoez josita dago. Nietzsche bizitzak, eta batez ere, gaixotasunak, balio dute hari gisa obra osoa konprenitzeko. Are gehiago, Nietzsche bidez, Lizarrako Kondeak kontuak zuritzen ditu jenio erromantiko eta satanikoaren inudiarekin, edertasuna soilik gurtzen duena, jainkozko legeak hausten dituen, gizarteaz trufatzen dena. Azkenik, errebelde horrek nozituko du bere buruan bere gaiztakeriaren ondorioa. Horra, Nietzsche litzateke pentsamenduaren Don Juan bat, damurik eta Margaritarik gabeko Fausto bat.

(...) aquella razón que pretendió dictar nuevas leyes a la humanidad, y que con tan soberano desprecio calificaba las doctrinas a las suyas opuestas, se perdió para siempre en las tinieblas de la locura. ¿Será temerario suponer que algo pudo influir en tan triste desenlace la dirección de su pensamiento, la radical contradicción entre sus ideas y las normas de vida secular y universalmente aceptadas?⁴²

Nietzsche gaineo ulerkuntza erromantiko hau islatzen da orobat liburuxkan zehar pasioek jokutzen duten paperean. Hau da, bere erretratu filosofikoa egiteko, Sanz y Escartínek behin eta berriro erabiltzen ditu pasioak eta sentimenduak Nietzsche ibilbidea ulertzeko. Gorrotoak, nahiek, senek balio dute bere filosofia erakusteko eta «liseritzeko». Zentzu berean nabarmena da gure egileak ez

duela menderatzen nietschetar hizkera eta, horra, behin batean ere ez du aipatzen Dionisioren sujeta. Nola edo hala ikusten duen gai bakarra moral kristauaren suntsiketa da eta horren ordeztasun betetze gordina. Horri esker, Nietzsche agertzen zaigu «ganberro» hedonista, burukoi eta anker bat bezala. Horren agerpena litzateke hurrengo lerroa:

Sacudir todo género de trabas legales y morales; no reconocer ni ley divina ni obligación humana; tener por único principio la satisfacción de los propios instintos; no retroceder ante el dolor y la muerte de los semejantes; acabar una vida de intensa y desordenada lucidez con un himno a la destrucción, cuyas últimas palabras, ya incoherentes, son ¡vencedor! ¡destructor!— tal es la enseñanza, tal el espectáculo que nos ofrece Nietzsche.⁴³

Émile Durkheim-en hitza aipatzen ez badu ere, Sanz y Escartín arras kezkatua dago anomiaz. Izan ere, pentsatzen du —garaian anitzek egiten zuten moduan— gizartea desager daitekeela lokarri sozialek deuseztatzen jarraitzen badute. Posiblea da, beraz, gizadiak eta bereziki gizarte mendealdarrek basakeriarat gibel egin dezatela. Beldur hau oso presente dago halaber Nietscheri buruzko entsegu honetan. Lehen ikusi dugunez aitortzen du gizarte horiek arazo sozial bat dutela. Eta bere ustez konpondu beharko litzateke justizia ezarriz lan harremanetan. Baina, ororen gainera, modernitatearen arazoaren muina espiritualak zen. Ikuskerak, mentalitateak, sinismenak ziren gaixo zeudenak. Eta testuinguru honetan, Nietzsche bezalako autoreen ideiek «frutos de muerte y discordia»⁴⁴ eragiten zituzten gizartearen, hots, orden sozialaren suntsiketa zekarten.

Honi dagokionez hagitx erranguratsua da ohartaraztea nola Nietscheren aitzindarien artean Lizarragako Kondeak aipatzen dituen Hobbes eta Neron enperadorea (Stirner, Heine, Hartmann, Demokrito, eszeptikoak eta sofistez gain). Lehenaren presentzia «normalizat» joenez gero: Sanz y Escartín-en arabera Hobbesek funtsatuko zituzten gizarte harremanak indar hutsean. Baina zer egiten du Neronek zerrenda honetan? Ezaguna da legenda kristau hori, zeinen arabera enperadore honek Erroma errearaziko zuen

ikuskitzen duzue disfrutatzen eta bere odetarako inspirazioa kausitzeko. Horra, Neronek irudikatuko luke estetizismo amoral bat, plazer egoistei emana. Ero honek bezalaxe, Nietzschek islatuko lituzke «los instintos antisociales que tienen (...) profundo arraigo aun en medio de la más alta civilización»⁴⁵. Puntu hau interesgarria da. Sanz y Escartín iritzi zibilizazioak, kulturak ekar dezake gizartearen aurkako gorrotoa. Arteak, literaturak gara dezakete amoralismoa, egoismoa eta epe ertainera, sen periloso horiek gizareratz eta zabalduz gero, zibilizazioaren suntsiketa.

Sujet hau ez zen batere berri Sanz y Escartín obran. Izan ere, *El individuo y la Reforma social* izeneko liburuan gure soziologoak kapitulu oso bat dedikatzen zuen ikertzerat artearen ondorio kaltegarriak. Gaurko kontserbadore berriek egiten duten gisan, gure egileak mesfidantza itzela sentitzen du sentimenduen eta ni-aren espresioarekiko.

La comunicación de sentimientos, el contagio afectivo, es el arma más poderosa con que el artista penetra en los corazones y con la que ejerce influencia incontrastable, se ha puesto al servicio de lo innoble, de lo subversivo, de las pasiones que degradan y que destruyen.⁴⁶

Epilogo

Hasten nituen orrialde hauek erranez pertsonaia anitz bezala, Sanz y Escartín arras atzendua zegoela egun. Agian, galdetu beharko genioke geure buruari zein punturaino ahazmen hori ez den merezitua. Izan ere, bere pentsaera soziala ez da lar sakona eta Nietzscheren gainean egiten duen irakurketa ez da ere sobera dirdiratsua. Baina agian Sanz y Escartín obraren balioa ez datza azaltzen dituen ideietan beretan, baizik eta bere aburuen izaera sintomatikoan, nolabait errateko. Alegia, egia da Lizarragako Kondea ez dela maila handiko filosofo bat, baina garaian izan zuen famak iradokitzen digu zer-nolako gustu eta iritzi nagusitzen ziren mendearteko espainiar gizartean. Eta izan ere, Nietzscheri buruzko entseguak biziki ongi is-

latzen ditu garaiko kontserbadoreen beldurrak modernita-

tearen aitzinean. §

1. Sanz y Escartín, *La cuestión económica. Nuevas doctrinas. Socialismo de estado. Crisis agrícola. La protección arancelaria*, Imp. de Antonio Pérez, Madril, 1890.
2. Sanz y Escartín, *El Estado y la Reforma social*, Imp. de la Sociedad editora de San Francisco de Sales, Madril, 1893.
3. Sanz y Escartín, *El individuo y la Reforma social*, Imp. Hijos de J.A. García, Madril, 1896.
4. Sanz y Escartín, *Las asociaciones obreras y el Catolicismo*, Imp., Fund. y Fábrica de tintas de los Hijos de J.A. García, Madril, 1894.
5. Sanz y Escartín, *La educación moral*, Imp. de E. Raso López, Madril, 1910.
6. Itzulpenaren titulua *L'Individu et la Réforme sociale* izan zen eta F. Alcan-ek editatu zuen Parisen 1898an.
7. Sanz y Escartín, *Algunas indicaciones acerca de la doctrina evolucionista y su aplicación en las ciencias morales y políticas*, Imp. del Sagrado Corazón de Jesús, Madril, 1898.
8. Sanz y Escartín, *El individuo y la Reforma social*, op. cit., 9. or.
9. Sanz y Escartín, *Las asociaciones obreras...*, op. cit., 29. or.: «El anarquismo es fruto legítimo de un estado social cuyo fin supremo es el placer (...)».
10. Sanz y Escartín, *El Estado y la Reforma social*, op. cit., 139. or.
11. *Ibidem*, 142. or.
12. Sanz y Escartín, *Las asociaciones obreras...*, op. cit., 18. or.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*, 19-20 or.
15. Cfr. Carlos Marx, *El Capital*, lehen lib., XXIV. kap., «La llamada acumulación originaria».
16. Sanz y Escartín, *El Estado y la Reforma social*, op. cit., 82. or.
17. Sanz y Escartín, *Las asociaciones obreras...*, op. cit., 8. or.
18. Sanz y Escartín, *El Estado y la Reforma social*, op. cit., 7. or.
19. *Ibidem*, 200. or.
20. Sanz y Escartín, *El individuo y la Reforma social*, op. cit., 192. or.
21. Sanz y Escartín, *Las asociaciones obreras...*, op. cit., 37. or.
22. *Ibidem*, 29. or.
23. Henri Lichtenberger, *F. Nietzsche. Aphorismes et Fragments choisis*, Felix Alcan ed., Paris. Lehen edizioa 1890ekoa omen da. 1902rako hamar edizio zeramatzan. Lichtenbergerrek, Nancyko Unibertsitatean atzerriko literaturaren irakasleak, karrikaratu zuen 1898an halaber ikerketa ospetsu bat Nietzscheren gainean. Bere titulua zen *La philosophie de Nietzsche*, eta 1911rako 23. edizioan zihoan.
24. Sanz y Escartín, *Federico Nietzsche...*, op. cit., 1. or.
25. *Ibidem*.
26. *Ibidem*.
27. *Ibidem*, 12. or.

28. *Ibidem*, 21-22 or.
29. Ernst Nolte, *Nietzsche y el nietzscheanismo*, Alianza, Madril, 1990, 235 eta hurrengoak.
30. Ikusi, adibidez, agertzen den eztabaida hau: Pío Baroja, *Aurora roja*, Caro Raggio Ed., Madril, s.f., 270 eta hurrengoak.
31. Henri Arvon-ek zitaturia, cfr. *El anarquismo en el siglo XX*, Taurus, Madril, 1979, 87. or.
32. Nolte, op. cit., 235-236 or.
33. Sanz y Escartín, *Federico Nietzsche...*, op. cit., 26. or.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*, 9. or.
36. *Ibidem*, 8. or.
37. *Ibidem*, 18. or.
38. *Ibidem*, 18. or.
39. *Ibidem*, 24. or.
40. *Ibidem*, 19. or.
41. *Ibidem*, 43. or.
42. *Ibidem*, 46. or.
43. *Ibidem*, 21. or.
44. Sanz y Escartín, *Federico Nietzsche...*, op. cit., 35. or.
45. *Ibidem*, 23. or.
46. *Ibidem*, 356. or.